THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

ЂОРЂЕ НАСТИЋ

ЈЕЗУИТЕ У БОСНИ

ОГРАД —— 1906.
ва Штампарија —
видовић

ЦИЈЕНА I КРУНА.

ЂОРЂЕ НАСТИЋ.

Nastić, Dorđe

ЈЕЗУИТЕ У БОСНИ

БЕОГРАД
НОВА ШТАМПАРИЈА — ДАВИДОВИЋ, ДЕЧАНСКА 14.
1906.

I.

Извори католичке пропаганде у Босни и Херцеговини.

Католички елеменат бројем је најслабији у Босни и Херцеговини. По службеној статистици имаде: православних 673.246, муслимана 548.632, а католика само 335.124. — Ми не вјерујемо у ове бројеве, које су пронашли данашњи случајни власници наше домовине, па ћемо се ипак послужити њима!

Католички елеменат био је бројем најслабији прије окупације, па је остао слаб и послије окупације. Оне хиљаде досељених католика странаца нијесу могле број босанских католика изједначити са бројем православних или муслимана. Па не само то, него и велики број „досељених" — а има их по службеној статистици 70.840 — или су у опште дошли као лоши католици, или су у Босни постали лоши католици, кад су познали прљавштине надбискупа Штадлера, или су гојење

својих гломазних трбушина претпостављали бризи око ширења царства Исусова у Босни и спасења душа.

Према томе би нам преостајали још само домаћи католици — од прилике 263.000 — и онај мали број досељених, који су дошли као добри католици а у нашој благословеној и доброћудној земљици постали још бољи и који се већим дијелом регрутују из кочијаша, звонара, бискупских слуга, каналџија, судских савјетника, дворских савјетника, одјелних престојника, чије госпође добивају папине ордене, болничких примариуса, чије груди ките папини ордени, неколико учитеља и професора, а и по гдјекоји фотограф, који израђује свето лице надбискупово и чије госпође купују куће и земљишта у компанији са Штадлером као г-ђа Оско из Сарајева. Овако је од прилике ишарана страна католичка војска.

А домаћи католици? И они су гладни као и цио босански народ. И њих тишти третина, до просјачког их штапа гони десетина; — и њих даве шумске глобе, и њих су спутале забране, и њихови су торови и кланице празни, и њима се срце стеже, кад опазе како их у властитој кући запостављају, и њима је догорило до ноката..... Али су они доброћудна нација, покорна раја, вјерују да им влада католичког ћесара добро жели, вјерују у „онај“ свијет, у лажи својих свештеника и у светост надбискупа Штадлера.

Они слијепо вјерују, у вјеровању очајавају, у очајању умиру, од глади цркавају, своју дјецу голу и босу под ведрнм небом остављају.....

Кад с једне стране погледамо на ово биједно стање домаћих католика, а с друге стране на оне многе палаче, које из дана у дан подиже надбискуп Штадлер по Сарајеву и по другим мјестима, морамо се у чуду запитати, ко те палаче подиже, ко тај силни новац даје? Домаћа гола и боса сиротиња сигурно не даје, јер ни вјерски фанатизам, који до лудила граничи, не може из празних џепова дукате циједити. Па и кад би се који имућнији мало и натегао, па штогод и дао, не би сигурно дао надбискупу Штадлеру, да подиже куће, у којима ће становати жандармерија и војска аустријског ћесара, него би својим новцем потпомогао какову просвјетну или културну установу свога народа.

За бољу илустрацију ствари побројаћемо овдје куће у Сарајеву, којих је власник надбискуп Штадлер и изнијети доходак, који му оне мјесечно бацају:

1	кућа у Терезији улици, гдје станује војно заповједништво носи на мјесец		1883·33 кр.
1	кућа на црквеном тргу, гдје је радња Рахера и Бабића носи на мјесец	а) станови	622·— кр.
		б) дућани	588·33 „
		За пренос	3093·66 кр.

Пренос	3093·66 кр.
2 куће у Хендиној улици бр. 1 и 3 носе на мјесец	145·— „
1 кућа у улици „Испод гробља“ носи на мјесец	84·— „
1 кућа у ул. „Под млином“ и 1 кућа у Халилбашића ул. } носе на мјесец	190·— „
1 кућа у Магуда ул. носи на мјес.	168·— „
1 „ „ Кошево ул. бр. 1. носи на мјесец	372·— „
1 кућа у Кошево ул., гдје станује жандармерија носи на мјесец	750·— „
1 кућа на Апеловој обали, гдје је женска народна осн. школа носи на мјесец	300·— „
1 кућа у Колодворској ул. бр. 82 и 86 носи на мјесец . . .	188·— „
1 кава на Бендбаши носи на мјес.	12·— „
1 кућа у Ћуковића улици, гдје је уредништво „Bosnische Post“ носи на мјесец а) станови	534·— „
б) канцеларије	300·— „
1 кућа на Бјелавама улици, гдје станују катихете носи на мјес.	120·— „
1 кућа у Тахлишћића улица бр. 4 носи на мјесец	16·— „
Од Беркса купљене куће носе на мјес.	610·— „
1 кућа у Кадрачић улици бр. 17 носи на мјесец	216·— „
1 кућа у Кадрачић улици бр. 21	540·— „
Свега на мјесец	7638·66 кр.

Осим тога има надбискуп Штадлер још двије куће у Мједеници улици, одакле кирију вуку сестре срца Исусова и Маријина и многа добра у околици Сарајевској као и по цијелој Босни, те новаца уложених у разна трговачка и шпекулантска предузећа; но на ово ћемо се обазријети касније, када будемо говорили о надбискупу као трговцу и шпекуланту.

Би ли ко из вјерског одушевљења поклонио надбискупу Штадлеру новце, да подиже оволике и оваке зграде по Сарајеву? Би ли ко могао завјештати каптолу врхбосанском толике новце, да се улажу у разноврсне непокретности, чијим би приходом садањи и будући надбискупи и њихова гарда приређивали себи и својима земаљска уживања и импоновали обичним смртнима? Би ли опет каптол допустио, да се таким новцем саграђене куће уведу у грунтовници на особу надбискупа др. Јосипа Штадлера? — Наше је мишљење у тој ствари ово: Није нико у ту сврху новце завјештао; па и да се то чудо догодило, нити би каптол хтио у грунтовници увести надбискупа Штадлера као власника тих кућа, нити би то каптол смио учинити све кад би хтио, бојећи се својих вјерних ћесаро-краљевских а још више невјерних католика.

Др Јосип Штадлер, данашњи надбискуп врхбосански, потомак је једне *сиромашне јев-*

рејске породице (види: Dr. Adolf Kohut: Berühmte israelitische Männer und Frauen. II. Band. Druck und Verlag von A. H. Payne in Leipzig — Reudnitz. 1902. Seite 357.) и нема ни хелера приватно наслијеђеног иметка. Сав његов *заслужени доходак* састоји се од оно 16.000 круна годишње апанаже, што их прима као надпискуп од босанске владе. Па да је за цијело вријеме свог бискуповања тај сав новац улагао на приплод уз 12% интереса, а да је живио и гојио се једино од духовне хране, опет не би данас имао у *саме* куће у Сарајеву уложен толики иметак, који би му бацао мјесечног доходка К. 7648·66, односно годишње К. 91.783·92. Ако узмемо, да данас куће у Сарајеву носе попречно само 7%, то би куће, којих је власник надбискуп Штадлер, репрезентовале вриједност од близу 1,500.000 круна. Од куда тај новац? Сиромашни „вјерни“ нијесу га дали, јер нигдје ништа до голе душе немају — а нијесу га ни из земље ископали, јер да код нас има гдјегод закопана злата, прије би га хитри Швабо пронашао него ли „вјерни“ надбискупа Штадлера, који су сиротињом и голотињом у главу утучени. А није тај новац ни наслиједио сиромашни надбискуп од какова „Schmul—Lehb—Kohn“-а, који је одњихао и одхранио данашњег поглавицу католичке цркве у Босни и Херцеговини.

Остаје нам још једини могући извор у

земљи — *земаљска влада*. Воле господа с мусале католички народ, јер је покоран, јер је без рогова и без зуба, нити убада нити уједа; — воле га што је лојалан и што се поноси тиме, да је довео Аустрију у Босну; воле га што је купио потписе за анексију; воле га једном ријечи, што је црно-жута креатура.... Воле га, па га и помажу. Помажу га концесијама и дозволама, поклањају му шуме и мере, (ово само странцима католицима), а помажу и католичке јавне установе и заводе, и то несразмјерно броју католичког становништва у Босни и Херцеговини. Ово ћемо и доказати!

Редовни годишњи издатак за култус у Босни и Херцеговини износи К. 265.465. Од ове своте отпада К. 138.700 на потребе православне цркве; К. 78.765 на потребе католичке цркве; а само К. 48.000 на муслимане. Обзиром на статистичке податке о броју становништва у Босни и Херцеговини требала би свота, која отпада на потребе католичке цркве бити скоро два пута мања него ли свота, која отпада на потребе ријасета и меџлис-улеме — а оно је обратно! Напротив, штогод се каковом случајношћу уштеди од православних и муслимана, то се благонаклоно поклања католичком клиру, на којем се никад ништа не може уштедјети.

Осим тога је у редовним издатцима и свота од К. 116·500 годишње за католички свештенички семинар у Сарајеву, док је за

муслиманску шериатску судачку школу у Сарајеву одређено само К. 53.000 годишње а за православну богословију у Рељеву и богословске штипендије по гимназијама К. 118.000 од којих се редовно уштеди на слабој храни, лошој послузи, рђавом одијелу и на ђачкој библиотеци по неколике хиљаде круна годишње. Међутим на католичком семинару не може се влади ништа уштедјети, јер она цијелу своту предаје на руке Штадлерове, из којих се више ништа не може ишчупати. Зар није очито протежирање и помагање католичанства од стране окупационе владе?

Али има још једна ствар! За субвенције у вјерске сврхе одређена је као изванредни издатак свота К. 265.000 годишње, — дакле само за 465 круна мања свота од *редовног* издатка на *цио* култус! Овом се свотом највише користи католички клир. Како нико жив с ове наше стране не може доћи до закључних рачуна босанске управе, близу је памети, да од те изванредне своте извуку католици *највиши* дио, а од преостатка даде влада по гдјешто и коме муфтици и кадици, да зажмире, кад се *џамије отимљу и на њиховом мјесту подижу католичка сјеменишта и цркве, као што је био случај у Травнику са Топханом и у Зворнику са Фетхијом џамијом, која је постојала преко 400 година на том мјесту.*

Премда је горња свота, коју смо могли само апроксимативно промјерити велика за обични

свијет и у њему изазива жалостиван уздах: „Куд се дјева Немањића благо!“ — ипак је та свота незнатна, кад се погледа у силан апарат католичког клира, какови је и колики је, у каквом је дивном одијелу; кад се погледа у цркве и црквице, у гробља, ограде, споменике; у самостане и институте Исуса малог и великог и срца Исусовог, Јосипа самог и Јосипа с Маријом; Марије обичне и Марије лурдске, Марије дјевице и Марије матере; кад се погледа у иметак часних сестара различитих боја и различите крви; па у иметак непокретни и покретни надбискупа Штадлера, у иметак, који стоји чврсто у босанској грунтовници и у онај, који плива по јадранском мору!

Вјерујемо и признајемо, да горње своте нијесу једини новац, који земаљска влада даје за ширење католичанства по Босни и Херцеговини. Пружа госпођа влада још по гдјекоју своτицу својим драгим, лојалним, до ноката црно-жутим католицима. Али те су своте једва толике, да се њима засити какова уловљена овчица на бензер циганина Синановића, кумчета одјелног престојника Косте Хермана. Поред све љубави и наклоности према католицима влада даје ваљда једва пети дио оних новаца, који се троше на католичку пропаганду у Босни и Херцеговини. Она би дала сигурно више, али јој не преостаје, јер док плати цивилног атлатуса са К. 32.000 годишње, шефа земаљске владе са

К. 24.000 годишње, два одјелна престојника на заједничком министарству у Бечу са К. 43.000 годишње, три дворска савјетника на заједничком министарству у Бечу са К. 38.000 годишње, једва јој преостане да плати 4 одјелна престојника у земљи са К. 80.000 годишње, 6 дворских савјетника са К. 76.000 годишње. Па још се морају платити 4 оберста, који никако и не живе у земљи са К.39.000 годишње, ваља платити „Fischmeister"-а (халаса), на Врелу Босне са К. 3340 годишње и бацити у „Hengstendepot" (пастухана) у Сарајеву К. 168.540 годишње и на окружне власти К. 541.324 годишње. Ваља подмирити дефицит на Илиџи са К. 40.000 годишње, плаћати гувернеру земаљске банке на пут божији К. 20.000 годишње, подмиривати са К. 5,398.720 годишње војничке онамо њихове потребе и намиривати без рачуна дефраудације виших и мањих чиновника, који срећно стигну преко Саве, па им више суда нема, као да у земљу пропану. Ваља платити К. 5,914.670 дефицита на жељезницама.[1])

[1]) Овај огромни дефицит произлази из зајмова за градњу жељезница. За бољу илустрацију ствари изложићемо потанко како настаје горњи дефицит:

4% зајам из године 1895. од кр. 24.000.000.

а) отплата	кр.	160.000	
б) камата	кр.	900.000	
в) трошкови	кр.	2.900	
Свега	кр.		1,063.744

4½% зајам из године 1898. од кр. 22.000,000.

а) отплата	кр.	103.400	
б) камате	кр.	969.594	
в) трошкови	кр.	1.800 =	1,067.794

Сви су ти издатци К. **12,417.594** посве непотребни[2]) овој јадној и напаћеној земљи,

	Пренос	2,131.538
4½% зајам из године 1902. од кр. 78,000.000		
а) отплата	кр. 307.400	
б) камате.	кр. 3,472.032	
в) трошкови.	кр. 10.600	3,790.032
Затим камате на предујмљене ануитете		кр. 288.000
и камате на предујмове зајма из 1902. год.		кр. 923.500
	Свега скупа потраживања	кр. 7,133.070
Одбије ли се од овог чист годишњи приход од жељезница		кр. 1,218.400
	Остаје чистог губитка	5,914.670 круна

на годину.

[2]) Да су нам ове и овакове жељезнице непотребне, то су у неколико пута изјавили сами аустро-угарски државници, рекавши, да су те жељезнице прављене за војничке сврхе. Да је наша војска нама непотребна доказ је и то, што наше чете стоје у Бечу, Пешти и Грацу и чувају те вароши од буна и уличних демонстрација. Гувернера земаљеке банке плаћати није се требало влади обвезивати, јер је земаљска банка добила толике повластице, да би она требала неку већу жртву да приноси земљи, из које милијонима благо вуче, а не да земља плаћа њезиног гувернера, који никад и не дође у Босну. Дефицит на Илиџи као и сви дефицити скроз нам је непотребан, нарочито кад има људи, који би узели Илиџу у закуп па би и давали чисто ерару по неку хиљадицу круна годишње. Окружне власти су нам непотребне, јер кад може без њих да постоји Аустрија и друге земље могла би ваљда и Босна. Пастухана (Hengstendepot) овако скупа није нам баш од потребе, јер би се могли набављати згоднији и јефтинији ждријебци, а не тражити чак по земљи Арапској пунокрвне Арапе, ослобађати их испод самара и доводити овамо да „поправљају“ пасмину. А нигдје ваљда у свијету нема овако скупог халаса (по 300 круна мјесечно), који подапиње бубњеве, плâви мрежом и баца мамак па хвата рибе и ракове, да по нека господа омасте прсте и да им по вазда̂н миришу брци младицом, пастрмом и раковима. Није нам потребна ни тако скупа господштина од VII дн. разреда на више, која Богу дане а народу паре краде, одлази из звања прије него што дође и задрља на сваки акт некакве нечитке куке мјесто потписа.

овом голом и гладном народу. Тако се расипа у лудо новац, који пограби на најразличитији начин окупациона влада у једној години од гладног, голог и босог босанског народа....

До сада смо исцрпили све могуће домаће изворе иметку надбискупа Штадлера и дошли до закључка, да његово имање и трошак далеко прелазе своте, које би му, према домаћим изворима стајале на расположењу. Али и ако надбискуп нема приватног зарађеног или наслијеђеног иметка, и ако му „вјерни“ не дају, јер немају, и ако му земаљска влада не даје, колико му треба и колико би желела, јер њој не дотјече, ипак надбискуп Штадлер троши силни новац; улаже у куће, у пароброде, у шуме, у разна трговачка и шпекулантска предузећа; *баца стотине и хиљаде на католичку пропаганду*, на „ширење царства Исусова у Босни и Херцеговини“. *Највећи дио тога новца шаљу пропагандини фондови из страних католичких и полукатоличких држава.* Тај новац даје пропаганда без рачуна, даје немилице, даје капом и шаком. Надбискуп Штадлер добија новце из *Рима, Париза, Лијона, Беча, Салцбурга, Минхена и Берлина.* Добија годишње *сталне* своте а добија и преко реда, преко дијела, што на њега отпада, и то у случају, ако му пође за руком па улови у своје мреже какову залуталу овчицу попут циганина Си-

нановића, данашње своје собарице Марије, Вејсила Ћурчића (данас Венцел, Антун), Сале Сиврић са дјецом, Фате Омановић и многих других. Добија надбискуп новце са знањем и без знања господе с мусале, добија директно или посредовањем високих достојанственика и људи, који сједе аустријском ћесару уз кољено, као **барон Јосип Гуденус**, тајни савјетник и царски и краљевски коморник, велепосједник и земаљски маршал у надвојводству Аустрији испод Енса итд. итд.

Ми ево 28 година слушамо у Босни и Херцеговини звекет пропагандиних лира, франака и марака, а нијесмо били у стању доказати од куда, када и колико долази у нашу земљу тих новаца. Ми смо се тужили и ми смо писали о пропаганди, јер смо посљедице њезиног дјеловања на својој кожи осјећали, како ми тако исто и још више муслимани а по гдјекад и Јевреји. Ми смо писали а Штадлерове присташе су нам одговарали и називали нас клеветницима, а ми смо морали ушутјети, јер нијесмо имали *стварних* доказа. По гдјекад је и који делегат проговорио о овој ствари у делегацијама али га је заједнички министар одмах ушуткао, јер интерпелант није имао стварних података у погледу пропагандиних новаца. Али нашу горњу тврдњу, да надбискуп Штадлер прима новце из пропагандиних фондова за ширење царства Исусова у Босни и Херцеговини, ми не изво-

димо из посљедица његова дјеловања, него из *стварних и тешких доказа, из писама управљених на надбискупа Штадлера од разних пропагандиних фондова и из књига привилеговане земаљске банке за Босну и Херцеговину у Сарајеву.* **За истинитост наших навода, као и за аутентичност пропагандиних писама, спремни смо одговарати како пред јавности тако и пред судом окупационе владе.**

Ево тих писама:

Salzburg, 12. Nov. 1902.

Euere Erzbischöfliche Gnaden!
Hochwürdiger Herr Erzbischof!

Der ergebenst Gefertigte gibt sich die Ehre aus dem vom Centralrate in Paris vom Werke der Heil. Kindheit Jesu für Bosnien bewilligten Kredite Euerer Erzbischöflichen Gnaden die Summe von 8000 K. i. e. achttausend Kronen*) mit dem höfl. Ersuchen zu übermitteln, den Empfang dieses Betrages mir ganz kurz bestätigen zu wollen.

Wenn ich mich noch zu bemerken erlauben darf, wird gut sein, S-r Excellenz dem Freiherrn Jos. v. Gudenus (Wien I. Hoher Markt 8.) den speziellen Dank für seine Verwendung

---

[1]) Leider mussten infolge eines Rechnungsfehlens des Herrn Freih. v. Gudenus die Erzbischöfl. Gnaden bereits in Aussicht gestellten „400 K. plus“ gestrichen werden, wie dies bei mehreren Posten zutraf, Excellenz ist davon verständigt, und sah er seinen Irrtum selbst ein.

in Paris auszudrücken. Indem es mir zur grössten Freude gereicht, heuer bedeutend grössere Summe übersenden zu können, zeichne in tiefster Verehrung die Hand küssend,

Euerer Erzbischöflichen Gnaden ergebenster Diener

Otto Max von Wallpast
Domkapitular.

Пријевод:

Салцбург 12. нов. 1902.

Ваша Надбискупска Милости!
Велечасни Господине Надбискупе!

Најоданије потписаном част је послати своту од 8000[1]) круна т. ј. осам хиљада круна из дозвољеног кредита за *Босну* на Вашу Надбискупску милост, од централног савјета у Паризу из *дјела свете дјеце Исусове,* с најуљуднијом молбом, да ми изволите примитак ове своте сасвим кратко потврдити.

Ако смијем још примијетити, добро ће бити, да се специјално захвалите за труд у Паризу директно Његовој Екселенцији барону *Јосипу Гуденусу* (Wien I. Hoher Markt 8). Веома се веселећи, да ћу Вам ове године моћи послати *знатно већу суму*, биљежим се

---

[1]) На жалост смо морали побрисати оних „400 круна више“, које су Вашој Надбискупској Милости у изглед стављене, ради једне погрешке у рачуну госп. барона Гуденуса, као што се то догодило код многих пошиљака. Екселенција је о овом обавијештен, те је сам увидио своју погрешку.

у најдубљем поштовању љубећи руку Вашој Надбискупској Милости најоданији слуга

Отон Макс пл. Валпаст
домкапитулар.

Ово је писмо веома важно, јер нам пружа доказе, да штетно дјеловање надбискупа Штадлера по православни и муслимански елеменат у Босни и Херцеговини подупире осим земаљске владе и *неко јачи и неко угледнији*. Из писма додуше не ће сваки читач опазити оно, што смо ми опазили, за то ћемо и настојати, да мало више свјетла бацимо на ту важну ствар. — Барон Јосип Гуденус, тајни савјетник, царски и краљевски дворски коморник итд. итд., јест личност, која стоји у врло уској и близој вези с *аустријским двором*. Барон Гуденус, човјек од положаја и угледа, не би се смио без знања виших мјеродавних фактора упуштати у тако вратоломне послове као што је набављање новаца из једне стране државе, у послове који изнесени на јавност *компромитују цијелу државу*. Кад би се барон Гуденус и упустио у тај вратоломни посао без знања и приволе старијих, ми држимо, да му не би никако пошло за руком набавити у Француској новаца за католичку пропаганду у Босни и Херцеговини, јер француска пропаганда има ваљда куд и камо прешнијих и потребнијих издатака него ли је пуњење Штадлерових џепова.

Надаље има још једна чињеница, која говори нама у прилог, а то је цик-цак путовање ових осам хиљада круна.

Паришки новац дошао је у Беч барону Гуденусу, овај је с њим манипулисао и чак се „преручунао“ (сèф) за 400 круна па га послао у Салцбург а одатле је тек послат на одређено мјесто — надбискупу Штадлеру у Сарајаво. Зашто новац није послат из Беча под фирмом барона Гуденуса, кад већ није послан из Париза, како је и било најприродније, него из Салцбурга под фирмом: Отон Макс пл. Валпаст, домкапитулар. У овоме цикцак путовању хтио је барон Гуденус не *ради себе* да сакрије своје прсте. Али му није успјело. Писмо је сада у нашим рукама, овијем га износимо на јавност а знаћемо се њиме послужити и на *другом* мјесту!

Овим се писмом шаље 8000 круна и уједно се ставља до знања надбискупу Штадлеру, да ће му се доскора моћи послати *знатно већа* сума. Рачунајући по личностима, које шаљу, и по томе одакле, зашто и како се шаље, можемо за сигурно узети, да је та свота била барем К. 30.000. Оволики и на овакав начин послати новац постаје у рукама непријатељским опасно оружје, опасније од оног олова, којим нам „излази на сусрет“[1])

[1]) И министар Калај и његов пигмејски епигон Бурјан разгулили су се увјеравајући лаковјерне, како су они и њихова влада вољни и спремни „изаћи на сусрет“ жељама народним.

окупациона влада, кад тражимо најобичнија човјекова права, опасније од оних кундака и бајунета, којима бију и парају наше сестре кад траже повишицу наднице..... Овакав је новац опаснији по нас Србе православне и муслимане него ли све аустријске тврђаве и фортице, опаснији него ли војнички логори и жељезнице, опаснији од оних 2310 до зуба наоружаних жандара, на које окупациона влада троши годишње К. 3,753.189 од народа отетог новца — *за милијон више него ли на све школе, штипендије и потпоре ђацима*[1]) — јер овакав новац трује карактер, убија савјест, трује челично срце нашега народа, а то му је једини иметак, преостао иза 28 година уокупације....

Није сâм Париз и Француска држава врело, одакле се црпу црни новци за ширење католичанства по Босни и Херцеговини. И Њемачка царевина, односно фондови разних њемачких мисија, натјечу се са француским фондовима, ко ће више новаца послати у Босну, ко ће издашније потпомоћи надбискупа Штадлера у његовом раду око „ширења царства Исусова и спасења душа“.

У нашим су рукама два писма из Минхена, управљена на надбискупа Штадлера од друштва Лудвикове мисије.

Прво писмо гласи:

[1]) На школе и ђачке потпоре троши се годишње К. 2,737.210.

Ludwig Missions Verein. München.

München, 5. Januar 1905.

Euerer Excellenz

beehre mich hiemit gemäss Sitzungsbeschlusses vom 14. v. M. für das Seminar in Sarajevo 1000 M.
für den Kirchenbau in B. Brod . . . 800 M.
für die Kirche in Wisoko . . . . . 300 M.
für die Schwester vom kostbaren Blut 300 M.
Zusammen 2400 M.

mit der Bitte um gütige Einsendung einer Quittung zu übermitteln.

Indem ich um den heiligen Segen bitte, geharre ich in ausgezeichneter Verehrung Euerer Excellenz ganz ergebener

Georg Brückl
Domkapitular.

Пријевод:

Друштво Лудвикове мисије у Минхену.

Минхен, 5. јануара 1905.

Вашој Екселенцији

част ми је овијем послати према закључку сједнице од 14. пр. мј.

за семинар у Сарајеву . . .	1000 М.
за градњу цркве у Бос. Броду	800 М.
за цркву у Високом	300 М.
за сестре од драге крви . . .	300 М.
Свега марака	2400

и уједно замолити, да ми благоизволите послати намиру.

Молећи за свети благослов остајем у најодличнијем поштовању Ваше Екселенције најоданији

Ђорђе Брикл
Домкапитулар.

Друго писмо гласи:

Ludwig Missions Verein, München.

München den 3. Januar 1906.

Euere Excellenz!

Die Centraldirektion des Ludwig Missions Vereines hat auf das Bittgesuch Euerer Excellenz in Ihrer Sitzung v. 13. v. M. den Betrag von 3800 M. für die unten bezeichneten Zwecke[1]) bewilligt.

In Ausführung dieses Beschlusses beehre ich mich diese Summe durch beiliegenden Wechsel über Fcs 4656·80 zu übersenden, und bitte mir den Empfang dieses Betrages durch Einsendung einer Quittung zu bestätigen. Indem ich Ihren Bemühungen um die Ausbreitung des Reiches Jesu Christi und die Rettung der Seelen

---

[1]) Z. Kirchenb. in Vareš . , ... , 500 M.
Z. „ „ Ostraluka . . . . . 500 M.
Z. „ der Franziskaner in Sarajevo 500 M.
Für die Klosterschule St. Augustin . . 300 M.
Z. Seminar u. anderen Diözesanbedürfnissen . . . . 2000 M.

einen recht segensreichen Erfolg wünsche empfehle ich mich und unsere Vereinsmitglieder Ihrem frommen Gebete und verbleibe in ausgezeichneter Hochachtung Euerer Excellenz ganz ergebener

Georg Brückl
Domkapitular.
(augenleidend).

Пријевод:

Друштво Лудвикове мисије у Минхену

Минхен, 3. јануара 1906.

Ваша Екселенцијо!

Централна управа друштва Лудвикове мисије закључила је на својој сједници држаној 13. пр. мј.. да одобри на молбу Ваше Екселенције своту од 3800 марака за доље назначене сврхе[1]). Извршујући овај закључак част ми је послати Вам ову суму по приложеној мјеници на 4656·80 франака и умољавам Вас, да ми примитак ове своте потврдите намиром.

Желећи Вам благословен и обилан успјех у Вашем труду око ширења царства Исуса Христа и спасења душа, препоручујем себе и чланове нашега друштва Вашој побожној

---

[1]) За управу цркве у Варешу . . . . . . 500 M.
„ „ „ у Оштрој Луки . . . . 500 M.
„ „ „ Фрањевцима у Сарајеву. 500 M.
„ самостанску школу св. Августина . . 300 M.
„ семинар и друге потребе у диецези . . 2000 M.

молитви и остајем у одличном и високом поштовању Вашој Екселенцији посве одани

Ђорђе Брикл
Домкапитулар.
(болесних очију).

Прво је писмо писано а друго литографисано, само што су свота, потпис и субскриптум дрхтавом руком исписани. На почетку свакога писма на лијевој страни ударен је друштвени печат. Печат је ударен плавим мастилом а има облик елипсе, у средини је крст а около је готицом штампано: Ludwig-Missions-Verein — München.

Ми ништа не бисмо имали против тога, што друштво Лудвикове мисије у Минхену шаље 1000 марака за свештенички семинар у Сарајеву, 800 марака за градњу цркве у Бос. Броду, 500 марака за цркву у Варешу итд., да ми и *нашим* новцем не морамо све те установе издржавати. За семинар у Сарајеву одређено је у прорачуну годишње 116.500 круна — та се свота не смањи пошиљком минхенске мисије него остаје иста. Исто је тако земаљска влада потпомогла нашим новцима градњу католичке цркве у Бос. Броду као и цркву у Варешу. Послала или не послала минхенска мисија 800 односно 500 марака, с *наших* се леђа здерала дотична субвенција цркви у Бос. Броду, Варешу и по другим мјестима — ја велим *наших*, јер је

нас православних и муслимана готово пет пута колико католика, а ми у опће сразмјерно и највише пореза плаћамо.

Кад би надбискуп Штадлер био толико искрен, па поднио земаљској влади тачно рачун свих оних новаца, које прими у току једне године из пропагандиних фондова за подизање католичких јавних завода и цркава по Босни и Херцеговини, и тако омогућио земаљској влади тачну евиденцију пропагандиних субвенција; — кад би земаљска влада била толико увиђавна, па обзиром на пропагандине субвенције, умањила своје богате субвенције и припомоћи католичким заводима и црквама, и тиме растеретила наш прорачун за коју хиљадицу — онда се ми не би смјели љутити против оваког шиљања новаца као што чини Лудвикова мисија из Минхена. Не само, што се ми не би љутили, него би нам чак и мило било, па бисмо може бити ударили намет на вилајет и послали из захвалности цару Виљему на пешкеш лијепо израђену босанску лулу.... Али су ово на жалост све pia desideria! Надбискуп Штадлер крије овакове новце од бијела дана, крије их од своје околице, од својих секретара и писара, крије их од своје вјерне гарде; земаљска влада зна да надбискуп добија овакове новце, зна за то госпођа влада али не хаје, него даномице више скида с наших леђа, да узмогне више дати *своме* народу.

Ми би опет опростили и земаљској влади и надбискупу Штадлеру, кад би нам когод могао зајамчити, да се новац одређен од пропаганде за семинар у Сарајеву односно за цркву у Бос. Броду итд. употреби *само* у ту сврху. Додуше би нам могла управа семинара у Сарајеву и управа цркве у Бос. Броду као и по другим мјестима из својих књига и рачуна казати, да ли су икада примили новце, које даномице за њих шаље пропаганда преко надбискупа Штадлера — али су они добар „пук" па то учинити неће, с тога ћемо ми овдје изнијети наше мишљење о тој ствари.

Обзиром на огромни покретни и непокретни иметак надбискупа Штадлера и обзиром на силни новац, који он просипа у вјерске и политичке агитације, можемо с математском тачношћу тврдити ово: Надбискуп није *никада* дао пропагандин новац на одређену сврху, него двије трећине тога новца улаже у куће по Сарајеву и у друга шпекулантска и трговачка предузећа по Босни и Далмацији а једва трећи дио троши око ширења царства Исусова по Босни и Херцеговини. Зашто надбискуп с пропагандиним новцем тргује и шпекулира разјаснићемо касније а за сада ћемо само нагласити, да он *отима* новац од цркава и вјерских завода, да с двије трећине отетог новца шпекулира а преостатком издржава уловљене цигане и собарице...

Али не добија Штадлер новце једино из фондова Лудвикове мисије у Минхену и дјелâ свете дјеце Исусове у Паризу, него и из фондова богате католичке мисије у Лијону (Француска) која носи овај службени назив: Oeuvre de la Propagation de la Foi en faveur des missions étrangères des deux mondes (дјела вјерске пропаганде у корист страних мисија у оба свијета). — У нашим је рукама писмо управљено од ове мисије на надбискупа Штадлера и ми га овим износимо на јавност:

(Прва страна). Назив:

Oeuvre de la Propagation de la Foi en faveur des missions étrangères des deux mondes.

Conceils Centraux de Lyon et de Paris.

La correspondance doit être adressée
12, Rue Sala, Lyon.

Садржај:

Lyon, le 10. janvier 1905.

Monseigneur,

Nous avons l'honneur de porter à la connaissance de Votre Grandeur que les Conceils Centraux de l'Oeuvre de la Propagation de la

Foi ont décidé d'allouer dès maintenant *à la Diocèse de Sérajewo* sur les fonds de l'exercice

1904. une somme de	4000	—	—
qui, en ajoutant les dons reçus pour votre mission . . .	—	—	—
donne au total . Fcs	4000	—	—

Vous trouverez, Monseigneur, sous se pli, une traité de cette valeur. Nous prions Votre Grandeur de la négocier après en avoir rempli la date, l'ordre, en ayant soin de répéter la somme en toutes lettres au-dessus de votre signature, à laquelle nous vous demandons de vouloir bien ajouter votre sceau, de façon à éviter toute difficulté lors du paiement.

Le caractère du subside que nous avons l'honneur de vous adresser n'échappera pas à Votre Grandeur. Les recettes de l'exercice étant encore loin d'être achevées, il nous est impossible de prévoir ce que pourra être l'allocation définitive de votre mission. Nous ne pourrons vous faire connaître ce chiffre qu'après le travail de repartition, pendant lequel, par l'étude de besoins de tous, nous pouvons faire à chacun sa part proportionelle.

A Sa Grandeur Monseigneur *Stadler, Archeveque de Sérajewo.*

Друга страна:

Permettez-nous, Monseigneur, de saisir cette occasion pour récommander encore notre Oeuvre à vos saintes prières. Nous avons la ferme confiance que vous ne nous en refuserez pas les secours, et que votre Grandeur nous obtiendra de Dieu les ressources dont les missionaires ont besoin pour travailler à l'extension du règne de Notre Seigneur sur la terre, et à l'exaltation de la Sainte Eglise.

Daignez agréer, Monseigneur, l'homage des sentiments de profond respect avec lesquels nous avons l'honneur d'être de Votre Grandeur les tres-humbles et tres-obéissants serviteurs.

Pour le Conseil Central de Lyon
Le Président:
нечитљиво.

Le Secrétaire du Conceil:
P. de Rosière.

Пријевод:

Назив: Дјело вјерске пропаганде у корист страних мисија у оба свијета. — Централно вјеће у Паризу и Лијону. — Дописи се адресирају 12, Rue Sala, Lyon.

Садржај:

Лијон 10. јануара 1905.

Ваша Пресвјетлости!

Част нам је саопштити Вашој Пресвјетлости, да су централна вјећа дјела за пропаганду вјере одлучила, да за сада на основу дјеловања од године 1904. дозволе диецези

сарајевској припомоћ у износу од	4000	—	—
које, придодавши дарове за Вашу мисију	—	—	—
износе у свему франака . . .	4000	—	—

Ваша Пресвјетлост наћи ће приложену мјеницу у овој вриједности. Молимо Вашу Пресвјетлост, да ту мјеницу преда пошто испуни датум, наредбу и нарочито назначи своту словима изнад свог потписа, којем нека изволи придодати и свој печат, да се избјегне свака потешкоћа при исплаћивању.

Значај ове потпоре, коју нам је част на Вас управити, не ће измаћи Вашој Пресвјетлости. Будући, да смо још далеко од закључка рада, немогуће нам је предвидјети, колика ће бити дефинитивна припомоћ за Вашу мисију. Ову цифру не можемо саопштити док не предузмемо раздиобу, па испитавши потребе свију,

моћи ћемо сваком дати његов пропорционални дио.

Дозволите, Пресвјетли Господине, да овом приликом наше дјеловање препоручимо Вашим светим молитвама. Чврстог смо увјерења, да нам нећете ускратити помоћ и да ће нам Ваша Пресвјетлост испословати у Бога средства, која мисионари требају за рад око раширења царства нашега Господа на земљи и свете цркве.

Изволите, Пресвјетли Господине, примити осјећаје нашег најдубљег поштовања с чим имамо част бити Ваше Пресвјетлости најпонизније и најпослушније слуге.

За централно вјеће лијонско:
Пресједник:
нечитљиво.
Тајник вјећа:
П. де Розиер.

Ово је писмо штампано а потписи, адреса и свота црвенкастим мастилом исписани. На четвртој страни писма написано је руком Штадлеровом ово:

Très rev.
Monsieur
P. de Rosière, Secrétaire du Conceil central de l' oeuvre de la Propagation de la Foi
France *Lyon*
Rue Sala, 12.

Распитивали смо се па смо и дознали важност ове адресе. Штадлер *ником* не казује одакле, када и колико прима пропагандиних новаца, не казује то ни својој најближој околици, како смо већ и прије истакли. Он крије траг томе новцу из два разлога: први а и најважнији је разлог тај, што никада не даје новац, који пропаганда пошаље у *одређену* сврху; а други је разлог, што пропаганде шаљу новце једино уз увјет највеће дискреције. — Али се Штадлер побојава, да ће под бременом година и тешких гријехова брзо клонути, а да његов насљедник не ће знати пута ни начина да дође до црних новаца — па је у том страху и написао адресу човјека, који ће моћи будућем надбискупу испословати субвенције из богате лијонске мисије. У нашим је рукама писмо лијонске мисије заједно са адресом, а имали смо прилике прочитати и приватно писмо Штадлерово, управљено на једног од његових љубимаца, те смо тек из приватног писма сазнали за важност поменуте адресе.

Осим тога, што оригинал писма лијонске пропаганде имамо у рукама, доказаћемо истинитост његова садржаја и изватком из књига привилеговане земаљске банке у Сарајеву. Писмо је пошло из Лијона 10. јануара 1905. и приложен му је шек од 4000 франака. На 16. јануара 1905. промијенила је врхбосанска надбискупија у земаљској банци

у Сарајеву. шек од 4000 франака, послат из Лијона. Курс је био 95·20. Надбискупија је примила по одбитку инкаса, биљега и камата — 3804. круне. — Копија дотичног изватка из банковне књиге изгледа од прилике овако:

16./I. 905.

Erzbisthum Vrhbosna

Kauf Check	Fcs	4000
Lyon à 95·20	K.	3808
Ab Incasso, Stempel u. Zinsen		4
	K.	3804

Volkert *Horowitz*

Јасно је, да су ове 4000 франака, које су промијењене у земаљској банци 16. јануара 1905. год. оне исте, које шаље лијонска мисија надбискупу Штадлеру у писму од 10. јануара исте године.

По садржају писма изгледа нам, да нијесу ове 4000 франака једини новац, који је лијонска мисија спустила у дубоке џепове Штадлерове у години 1905. У писму се вели: „. . . . . немогуће нам је предвидјети, колика ће бити дефинитивна припомоћ за Вашу мисију. Ову цифру не можемо саопштити, док не предузмемо раздиобу, па испитавши по-

требе свију, моћи ћемо сваком дати његов пропорционални дио“. Према томе је јасно, да лијонска мисија има у своме прорачуну одређену *сталну* годишњу субвенцију за ширење католичке пропаганде по Босни и Херцеговини као и по другим земљама; осим тога шаље мање субвенције, као ово 4000 франака, у изванредним случајевима, како у Босну тако и на многе друге стране. Да су оваkове пошиљке врло честе доказује нам то, што мисија има штампане формуларе. Нас највише интересује Босна и Херцеговина, па смо се трудили, да дознамо, колико је стална годишња субвенција за ове земље. И дознали смо колика је била субвенција за годину 1906. — и то дијелом из књига земаљске банке у Сарајеву а дијелом што нам је пошло за руком завирити у трговачку књигу надбискупа Штадлера. Ствар стоји оваko: Сталну субвенцију шаље лијонска мисија у два оброка. Из трговачке књиге надбискупа Штадлера може се видјети, да је концем јануара ове године добио из Лијона 16.000 франака. Ово је први оброк. Други је оброк послат у јулу и то опет 16.000 франака. Ова пошиљка није заведена у надбискупову књигу, али ћемо је доказати књигама земаљске банке у Сарајеву.

На 28. јула о. г. промијенила је привилегована земаљска банка у Сарајеву надбискупу Штадлеру 16.000 франака, послатих из Лијона од некакве фирме: удовица Guerin u.

Fils. Ова је фирма или измишљена или је узета од лијонске мисије једино за то, да се прикрије траг новцу.

Штадлер је промијенио новце по курсу 95.47½, што износи по одбитку инкаса, биљега и камата за 8 дана — 15.260 круна. Копија дотичног изватка из банковне књиге изгледа од прилике овако:

28./VI. 906.

Kauf v. Check

Wwe Guerin u. Fils Lyon

Herrn Erzbischof dr. Stadler

Fcs 16.000 à 95.47½	— K.	15.276
Ab Incasso, Stempel u. Zinsen für 8 Tage		16
		15.260

Horowitz *Rajković.*

У опће изгледа, да је лијонска мисија најиздашнија а уједно и Штадлеру најповољнија, јер не назначи сврхе, у које се има употребити послати новац. Ова је мисија по нас опаснија од минхенске мисије, а опаснија и од мисије свете дјеце Исусове у Паризу, јер шаље новце без посредовања какових француских барона Гуденуса и њима сличних.

Првим писмом из Салцбурга доказали смо, како најмјеродавнији фактори бечки на-

бављају надбискупу Штадлеру новце из Париза — али није то једина помоћ, коју пружа Беч католичанству у Босни и Херцеговини. Даје Беч и својих новаца, отворене су надбискупу Штадлеру и богате леополдинске закладе у Бечу, отворене су, да из њих граби без рачуна, кад хоће, колико хоће и за што хоће — и то све са знањем *царске владе*. Ово ћемо' и доказати писмом управљеним од директора канцеларије леополдинске закладе на надбискупа Штадлера. Оригинал је писма у нашим рукама и ми га овим износимо на јавност:

Wien, am 15. Jänner 1906.

Euer Erzbischöflichen Gnaden!

In der Nebenlage sende ich von der Leopoldinenstiftung wieder 4000 Kr. für die kirchlichen Bedürfnisse Bosniens. Da die kaiserliche Regierung die Leopoldinenstiftung auch für Albanien in Anspruch nimmt, so bleibt bald nichts mehr für die statutenmässigen Verpflichtungen der Stiftung. Im Laufe des letzten Jahres sind uns auch noch spezielle Bittgesuche aus Bosnien eingelaufen, welche ich Euerer Erzbischöflichen Gnaden zur beliebigen Verfügung stelle.

Mit dem Ausdrucke der aufrichtigsten Verehrung verbleibe ich Euerer Erzbischöflichen Gnaden ergebenster Diener

Fr. Kornheisl
Kanzleidirektor.

Пријевод:

Беч 15. јануара 1906.

Ваша Надбискупска Милости!

У прилогу шаљем Вам из леополдинске закладе *опет* 4000 круна, *за црквене потребе у Босни*. Пошто царска влада леополдинску закладу **и за Албанију** употребљава, то наскоро не ће ништа више остати за обавезе прописане заклади по штатутима. У току задње године приспјеле су нам из Босне још специјалне молбе, које ја Вашој Надбискупској Милости стављем на благохотно располагање.

Уз израз најискренијег поштовања остајем Вашој Надбискупској Милости најоданији слуга

Фр. Корнхајзл
директор канцеларије.

Ово је писмо *важно*, јер нам пружа доказ, да царска влада у Бечу *знаде*, да из леполдинске закладе црпи Штадлер новац за ширење католичанства по Босни и Херцеговини. Зна за то царска влада, јер и она експлоатише леополдинску закладу за Албанију и тим новцем ствара у Албанији повољан терен за своју политику. — Ми смо се чудом чудили, кад смо љетос дознали, да су албанашки бискупи дошли у Дубровник на поклоњеење аустријском престолонасљеднику; чу-

дили смо се читајући, да су и године 1875. дочекали албанашки бискупи аустријског ћесара у Дубровнику. — Чудили смо се па смо и престали, јер смо видјели у тим дочецима и поклонствима једино акт поштовања према католичком владарском дому. — Али горње писмо баца са свим друго свјетло у ову ствар: новцем отетим од леополдинске закладе надомирује бечка камарила своје богате субвенције албанашком католичком клиру као и првацима и виђенијим људима албанашког народа. Тим и таковим новцем утире царска влада у Бечу пут својој освајачкој политици на Балкану. Албанашки бискупи и неколико поткупљених виђенијих Албанаса, који дочекују аустријске престолонасљеднике и ћесаре, то су прирепине политике са Ballhausplatza, то је авангарда освајачким четама двоглавног орла! — Колико се бечких новаца просуло по Албанији, даде се тек апроксимативно установити, кад се узме у обзир, да је царска влада изручила богату леополдинску закладу шаљући новце у Албанију. При оваком стању ствари усуђивао се гроф Агенор Голуховски и његов насљедник барон Ерентал тврдити и увјеравати лаковјерне изасланике у делегацијама, да се аустријска политика не бави освајачким идејама!

Надаље нам ово писмо пружа доказе, да за леополдинску закладу *знаде* још неко у Босни осим свезнајућег Штадлера, који је више пута осјетио њене благодати. У писму се вели:

„...у току задње године приспјеле су нам из Босне још специјалне молбе....“ Од кога су стигле те молбе? Ваљда од херцеговачке бискупије и од разних вјерских завода и институција? Ко је упутио ове на леополдинску закладу? Надбискуп Штадлер није, јер се боји, да би се тиме умањиле његове субвенције. Па да је он то и учинио, не би леополдинска заклада онда слала те специјалне молбе на благохотно располагање Његовој Надбискупској Милости. Није ни леополдинска заклада нигдје у новинама огласила, да даје новце без рачуна, без свједока и без јамца. Ко је други могао упутити по Босни католике и католичке установе на леополдинску закладу осим земаљска влада — али ћемо се на ово осврнути касније!

Осим горњих писама и извадака из банковних књига успјело нам је добавити још једну копију из књига привилеговане земаљске банке у Сарајеву, која изгледа од прилике овако:

12./I. 905. Kauf Check Z. 410
Societé Génerale
Erzbischof Stadler

Fcs. 2.948·40 à K 95.20 — K. 2866·87
Ab Incasso, Porto, Provision, Stempel, Zinsen . . . . 2·80
K. 2864·07

Stefani *Hadži-Ristić.*

Дакле 12. јануара 1905. промјенио је надбискуп Штадлер у земаљској банци у Сарајеву шек од 2948·40 франака, послат од Societe generale. Курс је био 95.20 а надбискуп је примио по одбитку инкаса, порта, провизије, биљега и камата — 2864·07 круна.

Није нам пошло за руком дознати гдје је Societé génerale — али изгледа да је или у Риму или у Берлину. Може бити да је и ово каква лажна фирма као и она: удовица Guerin u. Fils у Лијону. Јасно је у осталом, да је и ово или прави или измишљени назив каковог пропагандиног фонда.

*
* *

Ово су само они извори католичке пропаганде, које ми можемо документарно доказати; а колико их још има, који су нама познати, али немамо доказа у рукама, па не смијемо говорити; а колико их још има, о којијем ми ни појма немамо!

Католичку пропаганду у Босни и Херцеговини подупиру разни фондови из страних католичких и полукатоличких држава као и богате католичке фундације у Аустро-Угарској монархији. Ово таје сви званични и незванични кругови. Земаљска се влада изговара да не зна; католици и њихови заступници тврде и заклињу се, да овакових новаца не долази у нашу земљу; „Hrvatski Dnevnik“ то

јавно побија, или кад већ што не може посве затајити он умањи своту. Тако је загребачки надбискуп Посиловић послао Штадлеру 6000 круна за политичке и вјерске агитације по Босни и Херцеговини. Новац је стигао у Сарајево на 27. новембра о. г. У „Н. Dn.“ од 28. новембра вели се, да је Посиловић послао Штадлеру у једну „добротворну сврху“ 600 круна. — Умањио за једну нулу!

Окупациона влада *зна* за то увожење страног новца, зна да се тај новац шаље у прљаве сврхе, зна да се тим новцем штете интереси других народности и конфесија. Све то влада зна, али неће да зна и да види. Ми не можемо ни помислити да је могуће, да окупациона влада не зна, да Штадлер мијења толике стране новце у њезиној банци, у банци, на коју она годишње баца 20.000 круна народнога новца. Надаље постоји веза између босанске владе и царске владе у Бечу, па кад царска влада у Бечу експлоатишући леополдинску закладу и нехотице сазнаје Штадлерове скокове, *мора за то да зна и окупациона влада.*

Међутим нама православним не да влада ни паре једне примити, а камо ли тражити, од Србије или од Русије. Тако што сматрала би влада велеиздајом и заквачила би нас свим могућим параграфима. И влада и остали наши противници све нешто спомињу и као подозријевају српске динаре и руске рубље у на-

шим рукама и прибојавају их се. Међутим ми знамо и сви у то посвећени знају, да Србија и Русија нити хоће нити могу давати новаца на такве сврхе. Нас привлачи Србији и Русији не новац, него родбинска веза, крв и заједнички идејали. — А кад би се и добивале какве паре из Србије или из Русије, то би сав свијет знао. — Ето прије десетак година добила је православна црква у Блажују, код Сарајева, од руског синода 3000 рубаља, али то није ишло испод руке ни тајно, него је царски руски конзул Бакунин лично донио цивилном адлатусу Кучери, да их овај преда одређеној цркви. — Премда је то најучтивији и најлојалнији начин, који се може замислити ипак је влада рђаво схватила тај поклон и прогонила је свештеника блажујског, ко највећег свога душманина.

То није ни мудро, а камо ли право. Кад се могу за католике трпити новци из Италије, Француске и Њемачке, које према Аустрији од увијек воде двоструку политику, зашто се не би православним допустило, да ишту и примају новац из Русије, кад је Русија увијек била „вјеран савезник“ Аустрији?!

Ми захтијевамо с правом једнаку мјеру за све: или да не смије ни једна конфесија примати новаца са стране, *или да смију све.*

II.

Надбискуп шпекулант.

Продавати крунице, иконице и ситније светиње, то је занат свој оној госпоштини, што се по цркви млати и што се брине за душе вјерних својих овнова и за своје трбухе. Писати записе, продавати амајлије и којекаково „љековито" биље и коријење, наћи и очитати за свашто молитву, — то је остављено мудријим, окретнијим и несавјеснијим поповима без разлике народности, вјере и партије. — Продавати духовна звања, благослов по или против схваћању људског морала; продавати опроштење гријехова, пријашних и будућих (по вољи) — то је дато само малици посве изабраних.

Али врло изабраном потомку Изабраног Народа није доста, што би се различитим тим макинацијама увело у суво по гдјекоје руно од вјерних и лаковјерних овчица. Он удара у све гране шпекулације, које се слажу и не слажу с његовим достојанством, које се под-

ударају и не подударају са појмовима морала обичних смртних, које се сукобљавају и не сукобљавају, с одредбама кривичног закона. Он купује куће и земље; он улаже у пароброде; он вади угаљ, израђује шуму, продукује шпирит, пече ракију и коњак; он музе краве, сири, љева воду у млијеко и продаје га; он диже зајмове гдјегод може и колико год може и даје паре на скупе камате; он тргује вјером и милосрђем других људи; он закида надницу радницима и присваја туђу имовину; он у опће удара у свашта па ваљда и џамбаси и купује кости и зечије кожице.

Од тих различитих шпекулантских послова надбискупа Штадлера навешћемо најзнаменитије:

Поље св. Филомене. У градачком котару има надбискуп око 100 хектара земље, већином оранице, те је крсти именом св. Филомене. Веле, да је на том пољу начинио бискуп зграде а котарски престојник барон *Малкомес* друм до тих зграда. Пронашао чово, да је околном народу потребан тај друм и тако учинио услугу своме Штадлеру. Чудо нам је само како није Штадлер израдио барону какав папин орден, кад је својом предусретљивошћу и иначе довољно доказао, да он није баш malus comes католичком клиру. А што бискуп није могао сакрити у св. Филомени ону муслиманку и њезину дјецу, које је отео у Зворнику, томе није крив барон

Малкомес већ други неки — ..... им њихову влашку!

Ономлани је склопио Штадлер компанију с *јеврејином* Зарваницером, да сир сире на добру св. Филомене. Зато је и добављен нарочит сирар из Швајцарске по имену Јегер. Но то предузеће није било чврсте среће па се брзо и растопило. Краве без сијена, сирар без плате, момци без наднице, мљекар без млијека — сир се није могао од чудеса правити. Штадлер је кривио Зарваницера, Зарваницер Штадлера. А Јегер је кривио обадвојицу и на крају крајева спаковао своју богажију и отишао пут Швајцарске.

Даље је остала компанија Штадлер-Зарваницер, те је продуковала ракију и коњак, али се и то развргнуло и Штадлер је кривио Зарваницера а Зарваницер Штадлера.

Иза како је и та компанија постала *pleite*, предузеле су шпекулацију часне сестре на томе добру, те оне — за свој рачун — ракију пеку, љуту и меку и продају је. Кад нема доброг купца, нађе се на услузи земаљска банка, која зна, да Рим није Бог, али је свемогући — у Босни барем.

Угљени мајдан. Почетком ове године купио је Штадлер у Тешњу на земљишту „Жарковина“ угљени мајдан од Хаџи-Османбега Ђонлагића за К. 22.000. Половицу своте платио је Штадлер одмах а другу половицу остао је дужан за неколико мјесеци. Пошто је пак

у грунтовници проведено Штадлеру право власништва на угљени мајдан, не ће он да плати дуга Ђонлагићу од К. 11.000. — Како дознајемо мајдан је врло богат, али га је Штадлер морао напустити, јер радници нијесу ни хтјели ни могли гладни радити, пошто нијесу добивали људски наднице. Кад је њихов обрезани, обријани и пострижени газда и ћифта увидјео, да не може експлоатисати и раднике и руднике, онда је окренуо, да барем превари продавца мајдана.

Пилана. У Кобиљдолу предао је Штадлер своју пилану столару Пинтеру уз уговор, да ће он давати дрво и потребни новац за рад. Пинтер да улаже труд и да води посао, па ће дијелити чист добитак на пола. Пошто је Пинтер поправио и уредио пилану и почео радити, није му хтио надбискуп дати новаца за рад; због тога су радници на пилани, не добивајући зарађене наднице, обуставили рад, а Пинтера довели у неприлику да прекида уговор. — Но на своју срећу Пинтер је предао ствар суду а раднике упутио, да ишту надницу од надбискупа. Радници су дошли пред Штадлеров двор и хтјели поразбијати прозоре на њему. — Да не буде више бруке, умирио је ту ствар фишкал Штадлеров др. Никола Мандић.

Фабрика шпирита. На истом мјесту има сада Штадлер концесију за фабрику шпирита,

која ће ускоро отпочети свој посао. За велико је чудо, како влада даје концесије надбискупу са све четири руке, а други свијет, који има стручну спрему за свој рад; мора окапати, морају му очи искапати, док добије концесију, рецимо за прављење кваса, за штампарију, књижару, за продају рафинованог или денатурованог шпирита итд. — Увјерени смо, да ће и ова фабрика свршити каковом шкандалозном парницом на врховном судишту. Органи власти иду далеко у својој предусретљивости према надбискупу — шпекуланту, па не пазе, да се обезбиједи крваво стечена зарада раднику. Јест, али наше судске и политичке власти знају само шпекуланте узимати у заштиту, а раднике немилице гоне, ако затраже своју крваву муку; затварају их по 14 мјесеци у Зеницу због најневинијег преступка у вријеме штрајка, пошто су им већ прије тога у полицијском и истражном затвору одбили бубреге од кичме.

Шуме. У Мишићима код Блажуја, кат. општина Гор. Бутмир, котар Сарајево, купио је Штадлер у априлу 1905. једно добро за К. 8000. — и почео одмах шуму сјећи. Требао је много раденика. Поред оних што су шуму сјекли, а које је надгледао син Зарваницера (оног јеврејина, кога је Штадлер експлоатисао у радњама на пољу св. Филомене,) — било их је који су дрва носили на коњима од шуме до на цесту, који су са

цесте до на станицу на колима дрва превозили, те који су на станици дрва слагали и чували. Наднице су биле различите: они који су чували и слагали дрва имали су по 2 круне на дан; они који су превозили на колима по 5 круна на једна кола и иначе по погодби. Радници су били сви Срби православни и то ови: Пепо и Јаков Лубура, Станиша Суботић, Никола Штака, Вукан Гргић, Митар Мићић, Ђорђе и Митар Тамбур, Тодор Бабић, Перо Капетина, Којо Деведлака, Јово Радонић, Триша Максимовић, Јован Урта, сви из Блажуја (Било је још много Херцеговаца, који су радили и којим је откинуто од зараде, али им нијесмо могли дознати имена, јер су отишли кућама). Многи је од њих радио и на жељезничкој прузи, па је прешао у рад бискупу, лакомећи се на мало већу надницу. Међутим су на жељезници изгубили посве, код бискупа бадава радили, оставили га и остали без икаквог рада! Бискуп је био најмио неког Карапанџића, *који је неуредно од бискупа примао новце за исплату раденика, па исто тако неуредно а врло често и никако исплаћивао раденике.* Тежаци су се тужили више пута надбискупу, али их је он увијек одбијао с ријечима, да је он исплатио све Карапанџићу по погодби.

На концу је надбискупу додијао Карапанџић па га је и отпустио на 15.-XI-1905. а на 16.-XI.-1905. дошао је на станицу у Бла-

жују управитељ надбискупових добара и рекао сељацима да и даље раде и да ће их **сам** надбискуп исплатити за труд од 15-ог новембра, — дакле послије отпуста Карапанџића. Сељаци су и послушали и радили још 5 дана — до 20. новембра — па кад је тога дана на станици требало товарити дрва у вагоне противили су се томе, јер им није била плаћена надница *за шо ӣеш дана.* То је јављено надбискупу истога дана и овај је послао свога управитеља кот. престојнику Стефановском и од њега затражио жандаре, да заштите особну сигурност жељезничких чиновника при товарењу дрва, сложених и снесених послије одласка Карапанџића. Било је тачно 14³/₄ хвата дрва или 3 вагона, како исказују товарне књиге на станици Блажуј. Жандари су дошли и асистирали при товарењу, те је тако ствар прошла без сукоба.

Сељаци су увидјели, да их је варао не само Карапанџић него и **сам** надбискуп др. Јосип Штадлер, кад им је он сам својом руком закинуо надницу од пет дана и тужили суду за ненаплаћену надницу. Сељаци су изгубили парницу и на првостепеном и на другостепеном судишту и то само ради тога, што нијесу точно означили, да су од 15-ог новембра радили директно по налогу надбискупову него су смијешали ствар док их је Карапанџић варао са варањем од стране самог надбискупа у погледу исплате оних 14³/₄ хвата. Дакле

сељаци су из формалних разлога те стога, што нијесу тужили и надбискупа и надбискупију, изгубили парницу, али остаје да их је надбискуп варао и то прије преко Карапанџића а касније сам, јер им ни до данас није исплатио наднице за оних $14^3/_4$ хвата. Осим што су изгубили сељаци своју праведну ствар осуђени су још и на ношење парбених трошкова, те им данас кад је осуда правомоћна шаље Штадлер егсекуцију и подиже им испред кућа говеда а ако њих немају испод дјеце постеље и са огњишта таве и бакраче, јер код нас не штити закон неопходно потребне ствари од заплијенене. Тако су плијењени: Јово Радонић, Никола Штака, Митар Мићић, Ђорђе и Митар Тамбур, Триша Максимовић, Тодор Бабић, Станиша Суботић и Перо Капетина. Аутентичност наших навода посвједочиће сви ови људи, а може се освједочити и товарним књигама станице Блажуј из године 1905.

Пароброди. Штадлер има 34.000 круна уплаћених у акцијама пароброда „Босанка“ и 100 000 круна у акцијама пароброда „Maria Immaculata“. Ове је пароброде купио код Ивана Рачића трговца у Дубровнику. Док те хиљаде пливају близу је помисли, да оне могу једног дана и потонути и уза све осигурање умањити приход надбискупу. — Али, у кога има пуста масла, он и — морске бродове купује! Није тешко улагати и у највратоломнија пред-

узећа, кад се добива новаца са свих страна, и капом и шаком и без рачуна. Не би нас зачудило, кад би дознали, да надбискуп игра и на берзи у памуку, кави и сапуну, да држи сталне своје букмакере на свим великим тркалиштима и да се неки Strohmann за његов рачун коцка у Monte Carlo.

Санаторij. У Перасту (Бока Которска) гради некакав јеврејин санаториј, у коме је компањон и финансијер надбискуп Штадлер. — Кад већ иначе скида кајише с леђа људима болесним у мозгу, што то не би помало чинио и људима тјелесно болесним!

Новине. То је изврсна ствар у двоструком погледу: с њима се може издизати како идеје тако и личност, а уз то још зарађивати добра рента. Власник лондонског листа „Times“ (Тајмс) оставио је својој кћери у насљество само један ступац за огласе у том листу, и она има од тог ступца вишу ренту него да јој је оставио милијон фунти штерлинга! А камо остали ступци Тајмсових инсерата, камо претплата и плаћање чланака?! Таку је ренту од прилике замишљао надбискуп, кад је засновао и основао „Hrvatski Dnevnik“ у Сарајеву. — А да покрене и осигура донекле тај лист, ударио је намет на вилајет, пропагирало се с продикаонице и на исповједници за „Hrv. Dnevnik“, а лаковјерни католици давали су прилоге као за гроб Исусов, откупљивали читање оченаша, изравњавали ситније

гријехове, мирећи се с кључарем рајским св. Петром и купујући за рај улазнице код *уйраве* „Hrv. Dnevnika“. Међутим те управе за право и нема, како се показало, кад је Г. др. Милан Крас, први уредник „H. D.“ тужио суду за оштету управу „H. D.“-а Тужба је Г. Краса одбијена, јер се на суду показало да управу „H. D.“ не репрезентује нико. Чудо нам је, како није суд предузео у овом случају одлучне мјере, да се стане на пут заваравању лаковјерних са звучним називима!

Холц. Како год закида зараду сиромашним радницима, исто тако закида Штадлер кад год може, и веће своте, које је дужан одмах да исплати. Тако је остао дужан градитељу Холцу при градњи свештеничког сјеменишта у Сарајеву 16.000 круна, премда је имао новаца, да градитеља исплати, јер је босанска влада дала паре, а сигурно је дала бар толико, колико је заправо потрошено у њега. — Но срећа је хтјела надбискупу па је умро Холц прије но што се наплатио, и тако надбискуп оста дужан Холцовој жени и сирочади, па им даје, кад, како и колико може.

Мљекарница у Младицама у Кобиљдолу. И краве држи надбискуп и млијеко продаје. Наравно он не храни и не тимари и не музе тијех крава, али за његов се рачун музу и он измуза сву корист из тог предузећа. Тај посао и воде и свиђају калуђерице, (17 их на броју) и оне све послове врше, а никаква трошка не праве своме

пресвијетлом, осим оно кукавне хране и одијела. То се млијеко по свима прописима мљекарске умјетности разводњава, да не би муштеријама било отужно и масно и да — по несрећи — не покваре желуца. Стога им се даје млијеко крштено, благословено и преливено водом живом да га је милина погледати!

Пекар Спахић. Како је и шта је било потанко у овом послу Штадлерову, нијесмо све још испитали, јер се и то крије и од позваних и непозваних. Но ми смо толико уплели своје нокте и у те врло замршене конце, да ћемо наскоро изнијети на јавност ту аферу. За сада само толико велимо, да је Штадлер бадава добио Спахићеву кућу, а Спахић се на правди Бога убио, ad maiorem dei gloriam!

Грга Лесић. Године 1903. дошао је Лесић приватним послом у Сарајево и упознао се са Штадлером. Лесић се у то вријеме налазио у несрећним породичним приликама па је кô човјек мека срца излио све своје јаде пред надбискупом и уједно споменуо, да има неку пару и да би му требало још штогод службице, да могне уз своју ренту примјерно живјети. Штадлеру је и онда као и вазда требало новаца. Осим тога Лесић је човјек слабуњав, коштуњав, рекао би на очиглед сушичав, па надбискуп убрзо смисли рачун: Лесићу дати малу плаћицу а узети од њега што више новаца у зајам. Лесић ће становати у њега и по свој прилици држати об-

везницу у својој соби. Лесић ће умријети, Штадлер ће прегледати оставштину, наћи обвезницу и побуцати је. — Лесић је отишао из Сарајева у Дубровник а одатле у Трст и био посве заборавио на Штадлера, али није Штадлер на Лесића. Након неког времена почну Лесићу из дана у дан стизати од Штадлера ситне књиге, у којима га је позивао у Сарајево а уједно искао од њега 20.000 круна у зајам. Лесић се обзирао и није обзирао на Штадлерова писма и отпутовао у Александрију. И ту га сустиже Штадлерово писмо, и порука, да одмах иде у Сарајево, да понесе 20.000 круна, па ће добити мјесто „управника надбискупских добара“. И лаковјерни се Лесић превари. Спакова своје ствари, крену пут Сарајева и стиже у надбискупов двор 15. новембра 1904. на вечер. То вече вечераше, и рекоше, да се законаче, а разиђоше се по одајама и легоше санак бóравити. Још се Грго није љуцки ни одморио, ни устао ни Богу молио, истом бијела зора заплавила, а од дана ни помена нема, док закуца неко на вратима; рука куца, прстен прикуцава. Грго, како га је Бог страшива дао, препаде се иза сна, не знајући, ко то лупа јутром на вратима. И он скочи да отвори врата, скочи са постеље распојас и босоног. И он виђе својијем очима, шта му рано на вратима лупа: није крупа, већ пресвјетла рука. И с врата га упита надбискуп: да ли је донио

паре. На то Лесић онако бунован и иза сна зловољан, ко Краљевић Марко, одговори чисто набусито, да ће доћи доље и донијети паре. — У доњијем одајама нашао је послије Лесић надбискупа и с њиме градитеља Хорвата, па је предао испред надбискупа његовом градитељу К. 7.800. Кад је Хорват отишао, načинио је Штадлер обвезницу и замолио Лесића, да каматна стопа не буде одвише висока. Лесић је благо одговорио: „без камата“, а Штадлер је брже боље уврстио у обвезницу „без камата“. На то је прешао разговор на Лесићеву службу. — Грга је захтијевао стан и само 120 круна мјесечно, нашто је Штадлер наравно и пристао, али да се Лесић храни за богатом надбискуповом трпезом за 80 круна мјесечно. И тако је Лесић примао свега 40 круна на мјесец, имао храну и стан у надбискупа, а водио послове „управника добара“ и сваког мјесеца надомиривао *својим* новцем, колико је кад могао, вазда сувишне издатке надбискупа Штадлера и тако за двије године дана издао око двије хиљаде круна за надбискупа. Кад се узме у обзир, да је с ове двије хиљаде круна дао Лесић надбискупу преко 10.000 круна без камата, онда излази да је посве бадава радио надбискупу, јер да је рачунато 5% камата, Лесићу би ишло годишње 500 круна, а он је примао 480! Уговор им је био: тромјесечни отказ и онога дана, да Штадлер исплати Лесића, кад

овај по истеку отказног рока пође од њега.

И Грги након двије године дана додија гледати свето лице. додија му сваког мјесеца надомиривати надбискупове издатке, додија му срећивати замршене и заплетене Штадлерове рачуне и отказа 1. августа о. г. свој новац и своју службу. Али надбискуп бијаше онда на свом путу до средишта земље, био је у Бечу, Салцбургу, Паризу, Лурду, Мадриду, Риму и т. д., и кад је дошао у Сарајево није опет примио агенде од Лесића, нити му је давао паре. Прошао је и отказни рок, а Штадлер се није сјећао на своју дужност. На посљетку га Лесић опомене на свој отказ и заиште новац, а Штадлер му одговори да новаца нема, а ако не ће да чека, нека га тужи. И Лесић је Штадлера тужио окружном суду и енергичније поступио и предао ствар адвокату. Сад се Штадлер предомислио и преко свога фишкала дра Мандића намирио Лесића давши му у готовом 7000 круна, а поврх остатка од 3000 круна обвезницу с јамчевином дра Мандића и с уговором, да му отплаћује по 200 круна мјесечно. — Тако је Лесић извукао некако свој новац, али је навукао на се неизгладиву мржњу Језуита, који ће га гонити својом осветом до на крај свијета, ако почем не утече у Француску!

Прајндлсбергер, примарни љекар на кируршко-очном одјелењу сарајевске земаљске болнице продао је прије неколике године над-

бискупу Штадлеру једну кућу у Ђуковића улици. На овој је продаји остао Штадлер примаријусу дужан К. 30.000 и обвезао се плаћати на овај новац $5^{1}/_{2}\%$ камата на одређено вријеме. Примариус је на ово пристао а за ту љубав му је израдио надбискуп некакав орден у св. оца папе. Истина, орден је сваки лијепа цица и та је цица примариусу драга била, док није по уговору истекао рок ономе зајму. Али рок плаћању прође а Штадлер не плаћа, већ одлаже. Међутим, Прајндлсбергер, човјек љекар, човјек од науке, па зна, да млад може умријети а стар мора умријети. Па како је Штадлер прилично стар човјек, зна му се, да мора скоро умријети, а то „скоро“ може бити сваки дан, сваки час, па може липсати и 30.000 круна примаријевих! С тога се и забринуо Прајндлсбергер, и нервозан је и нестрпљив је. Није шала, толике паре! Да их је извући у мањим ратама чисто би и сам примаријус помогао, да Штадлер имадне више прихода, бар за оно вријеме, док не исплати његово потраживање. С тога севаљда и троши у земаљској болници млијеко бискупових крава из Младица, премда је и водено и скупо. Други су нудили по 2 хелера на литру јефтиније и боље млијеко, али не пали — бискуп Штадлер остаје и на даље лиферант разводњеног млијека у земаљској болници. — Па није то једина улога што надбискупу чини примаријус. Код нас у болни-

цама послужују болничари и болничарке. Ово је сваком право, али није право примаријусу Прајндлсбергеру. Он би хтио и желио, да се и по босанским болницама умјесто болничара и болничарки намјесте католичке калуђерице. Примаријус ово своје мишљење свагдје и на сваком мјесту исповиједа. Он овако рачуна: калуђерице ће наћи у земаљским болницама добро ухљебије а ерар ће их плаћати исто онако као и данашње болничаре и болничарке. На тај ће начин порасти приходи Штадлерови двоструко: не ће морати хранити и уздржавати беспослене калуђерице и примаће њихову зараду у болницама. Тако би Штадлер био у стању, да што прије исплати дугове а понаособ оних 30.000 круна примаријевих.

Grazer Selbsthilfe-Verein прискочио је Штадлеру у помоћ са 60.000 круна зајма. Биће, да је надбискуп од овог друштва добио какве посебне олакшице, јер је мало невјероватно, да би финансијер à la Штадлер склопио зајам под онаквим погодбама, које су испославале том градачком друштву полузванични пришивак „Selbst-Mord-Verein“.

Реклама. — Добром трговцу и шпекуланту треба за посао, за рад и за зараду по мало рекламе. Што је реклама боља или удешенија, тим је и успјех већи. Знајући то смислио је Штадлер рекламних срестава, да се популарише, да „опсјени“ простоту и да

извуче што више пара на рачун човјекољубља. За то се дијели сиромашном свијету нека назови-чорба пред бискупијом. Чекају ту неки сиромашни јадници по 3 дебела сата на киши или на снијегу; озебу им леђа и бубрези, озебе им раја жудна душа, озебе им и најдубљи дно њихова католичког срца, и смрзне се у њему вјера; па кад у једве јаде изиђе чорба: млаке спјерине, или млака вода, надробљена окорелим и пљеснивим отпатцима из Спахићеве пекаре, — онда они јадници, срмзнуте вјере забораве своју хришћанску дужност, псују крупно и пролијевају чорбу по калдрми. Тако одлазе гладни сиромаси а Штадлеру се поју псалми у по неким листинама, како чини силно милосрђе — сапрело га да Бог да!

Исто је тако за рекламу удешено *Сиротиште*. То је огромна кућа на Бјелавама, у коју се примају сирочад, напуштена дјеца, без разлике вјере. Ту се, наравно, најприје преведу у крило једине „спасоносне“, а онда се, мало по мало, систематски, преведу на онај свијет, у рајско одјелење једино спасоносне вјере. А да не би у дугу вијеку штогод згријешили и оптеретили душу своју, па да никад не угледају „Господина“, побринула се комбинована управа тога завода, да *ни једно* дијете не изиђе из анђелског доба. Тиме је осигурано много што шта. Прво, да она дјечица, невино умријевши, окрилате и по-

стану анђели и у потпуном блаженству непрестано, непромјенљиво и вјерно гледају лице господње. Друго, сестре „службенице малог Исуса“ (70 их на броју), које послужују и у реду држе ово сиротиште, утару сузе, руком и рукавом за оном сирочади, око које би морале дангубити и деверати; тада им остане више времена, те могу плести, вести и шити и тако себи љеба зарађивати, да не морају гладне бити у бискупову здрављу и у његову хуманом „заводу“. — Треће, на тај начин уштеди бискуп на оној сирочади храну и одијело и ослобађа се даљне бриге, шта би с којим дјететом, кад мало подрасте. Четврто, и заводском је љекару лакше, јер му остане мање кадавера, да о њима бригу води. Она једна посјета у седмици, коју љекар чини у „сиротишту“ и оно 300 круна на годину, што их за ту службу добива, довољно је ваљда да љекар тога „завода“ не опажа, какву ужасну статистику умирања показује та шпекулантско-хумана установа. — Не чудимо се ни Штадлеру, што он не поправља у том ништа; не чудимо се, јер је за његову рекламу доста што тај „завод“ постоји, а против његових би интереса било, кад би она дјеца била дуга вијека, — Не чудимо се ни сестрама, јер оне не знају помоћи, све кад би хтјеле, нити могу помоћи све кад би знале. Не чудимо се ни заводском љекару, јер 300 круна годишње пригушује глас дужности град-

ског физика и хигијеничара у њему! Али се чудимо властима у овој земљи, и административним и судским, које пронађу сваку ситницу, иоле налик на злочин и преступ, а не виде и неће да виде оне понајвише куће у Сарајеву, коју сав свијет са свих страна види и у којој се море дјеца *en masse*, и то смишљено, с рачуном и с предумишљајем. Да ли пред зидовима клостерским престаје власт и кривичног закона?! —

Шпекулативне су намјере водиле Штадлера, те је љетос прославио и дао славити 25 година како је постао бискуп на Врх Босне, премда би тај јубилеј по правди долазио истом у децембру о. г. Не ће бити, да се Штадлер бојао смрти и да није био сигуран, е ће дочекати децембар, већ је ту други сасвим ћифтински рачун: у децембру је зима, па би мало ко дошао да увелича ту светковину, а љети свијет грне ко на мобу или на гозбу, љето је најзгодније доба у години за овације, демонстрације, илуминације, за параду и бакљаду. Љети се може под ведрим небом ноћити; за то се љети држе највише молебствија, походе светиње, извршују завјетовања; за то се љети одржавају скупови у Чајничу, под Острогом, у Maria Zell, Lourdes и т. сл., да се тамо згрће свијет у што већем броју, да прође о што мањем трошку и да му што више преостане пара, да их приложи светињи, т. ј. смиреним калуђерима и

њиховој компанији! С том природном појавом рачунао је и Штадлер, кад је прогласио свој 25-годишњи јубилеј за пола године раније. — И жалостивно је било погледати то „славље“, гдје су се мотала школска дјеца по налогу с више, и за њима стотињак двије, сељака јадних и гладних, и неколико баба богомољки, братинки, дешператних лица и искиданих круница. Жалостивно је изгледала та гарда Штадлерова, и сјећајући се ње, једва се устежемо satyram non scribere.

Још је препреденија шпекулација, кад је надбискуп Штадлер обећао, али *само обећао*, дати „Napretku“, друштву за помагање хрватских ђака и научника, добротворни прилог од 500 круна. „Napredak“ је то обећање примио на знање и у великој хвали диплому су надбискупу дали, само Штадлер није још положио обећаних 500 круна.

Тако и томе слично шпекулира Штадлер и тргује свачим, што му под руку дође. Изгледа да нема под небом ни конкретног ни апстрактног појма, којега не би Штадлер за извјесну суму продао и којега не би по мунасип купио. — И није то све шпекулација лукративна, не исплаћује се сваки посао Штадлеру, како би он желио; у многом којечему има надбискуп дефицита. И то његово трговање, шпекулације, ангажовање у сваковрсном послу, ми схваћамо са двије стране. Прво, што надбискуп жели, да иза своје смрти остави своме

насљеднику, односно надбискупији врхбосанској, толики иметак, да његови насљедници узмогну од чистог прихода тога иметка уздржавити у Босни и Херцеговини јаку католичку пропаганду. — С друге стране ми то тумачимо природним нагоном, атавизмом, који лежи у крви надбискуповој, у самој раси, из које је произишао, које се одрекао директно или индиректно преко својих предака, замјенивши стару вјеру јахудинску, монотеистичку, са овом новом хришћанском, тритеистичком, у издању римокатоличком. У данашњем надбискупу Штадлеру насљедством је усађен дух некога давнашњег свестраног трговца Арона или Менахема Штадлера, а данашњи Јозо Штадлер ради по нагону тога у њему узапћеног духа. Тај давнашњи дух у данашњем надбискупу управља читавим овим шпекулативним апаратом.

III.

Језуитска политика.

Није довољно упознати Штадлера као пропагатора католичанства на дозвољени и на недозвољени начин, није га довољно упознати као трговца и шпекуланта њега треба упознати и као *политичара*.

Прије него ли почнемо говорити о данашњој политичкој дјелатности надбискупа Штадлера, нека нам је слободно истакнути, да он припада реду Језуита, којима је додуше историја ставила жиг највећих крволока, али које и дандањас помажу банкротоване дипломате различитих држава, призивају их и у њима савезнике и помоћнике траже. За „сироте“ Језуите сатраше се амбасадори код Високе Порте, јер знају и вјерују, да ће и они онда радити и залагати се за политику дотичне власти било то у Албанији, у Маћедонији или у самом Граду Царева.

Нема ваљда данас народа, који би објеручки дочекао Језуите у својој земљи, који би

с одушевљењем поздравио њихов рад и труд; нема домаћина који би се обвеселио кад му Језуите куцну на врата. — А како је у Босни? Нашу су земљу они походили и прије окупације, али се нијесу могли дуго задржавати, јер турска владавина није на рачун других конфесија помагала католичанство, него је према крсту и крижу била равноправна. Окупацином је створен повољан терен за Језуите. Окупаторка је знала, да ће у Босни затећи два рогата елемента: православни и муслимански — знала је да ће ови бити у већини, да ће се опирати гдје год могну и колико год могну њезином благословеном дјеловању. Знајући да не ће никада код ових елемената наћи ослона и потпоре за своју политику, обратила се благохотно на католике — на мањину; довела је Језуите, дала им све могуће концесије и погодности, допустила им да се организују, да подигну црну државу у крвавој држави и да за главара те црне државе поставе архијевреја Штадлера. Тако су Језуите преко ноћ избили у легијама у нашу кућу, никнули на нашим њивама и развили своју вјерско-политичку дјелатност, подигли високо удружену папинску и црножуту заставу.

Аустрија се није преварила у рачуну! Језуите и њихов господар Штадлер служили су вјерно и одано. Беч је давао иницијативу

и нацрт за ратни план а Штадлер и његова гарда су га извађали и развијали.

И ако се већ у почетку окупационе владе наш народ у чуду питао: ко доведе ове црне чете? — и ако се већ првих година окупације осјећало њихово штетно дјеловање, ипак се није нико мицао, да покрене отворену и јаку акцију против ових незваних гостију. Није се наш народ мицао, јер се није могао снаћи у загушљивој новој ери социјалног и политичког живота.

Штадлер, потпомаган од Беча, од окупационе владе, и од свих могућих католичких и полукатоличких држава, почео је брзо остављати трагове иза свога рада — трагове, који нијесу могли остати неопажени. И вјерска и политичка дјелатност његова и његове гарде парале су из дана у дан све дубље осјећаје муслиманског и православног елемента. Муслимани погледаху с болом у души на порушене џамије и светиње, на разрована гробља и мезаре — а иза сваке такове рушевине указиваше им се крвави црно-жути лик надбискупа Штадлера. . . .

Православни увидјеше, да је права егзекутива бечке политике Штадлер, а земаљска влада са свима својим декорисаним баронима и осталим јалан-племићима, са свима својим жандарима, јавним и тајним полицистима, само штафажа те егзекутивне силе.

Увидјеше то макар и касно и отпочеше

заједнички борбу. Муслимани године 1900. а православни мало раније. — Организоваше се у чврсте фаланге и подигоше високо барјак за борбу око вјерско-просвјетне аутономије, *али неискусни заборавише на друге народне борбе и невоље*, те тако Штадлеру и нехотично омогућише, да се уплете у сва важнија и судбоноснија питања наше отаџбине.

И тако нема покрета у земљи, било социјалног, било политичког, било вјерског, у коме се не би осјетиле вибрације Штадлерова ауторитета. Његов свети глас: „овдје сам ја!“ чује сва Босна, чују власници и посједници, чују трговци и радници, чују слуге и чиновници. Од даха његова гласа осјети по гдје кад земаљска влада голицање, католици осјећају повјетарац, православни вихор, а муслимани тајфун, који све из коријена чупа и руши....

*
* *

Стишавањем партијске борбе у Србији и доласком Карађорђевића на српски пријесто, српске су ствари на свим линијама напријед пошле. У Хрватској, Славонији и Далмацији престаје братоубилачки бој, завађена браћа се мире и удружују у чврсту и непробојну фалангу против Беча и његових слуга. У Босни се рађају синови, који јавно и смјело ступају напријед, траже грађанска и политичка права, неустрашиво раде и мисле

на независност своје отаџбине. Да ту јаку и неодољиву струју паралише, Беч је одабрао Штадлера. Господа су са Ballhausplatza овако рачунали: Штадлер ће као хајкач нагнати неорганизоване босанске Србе на аустријске бајунету, нама ће се пружити могућност прогласити пријеки суд и

похватати српске поглавице,
и попове српске учитеље,
и кнезове, што су за потребе;
похапсити или повјешати,
само луду ђецу оставити,
луду ђецу од седам година,
па ће оно бити права раја — а ми ћемо бити у праву.

Да се овај овако шеретски засновани ратни план почне извршивати и развијати нијесу била довољна сретства, којима се до данас Штадлер служио — продикаоница и исповједаоница. Требала су господа модерније агитацијоно сретство — *новине.* И земаљска влада даде Штадлеру концесију за штампарију и за издавање новина. Штадлер, који и онако радо крсти и покрштава надјену листу име „Hrvatski Dnevnik“. Да буде хајка успјешнија, успјех сигурнији а основа прикривенија стави архијеврej испод назива: Za interese Hrvata u Bosni i Hercegovini. Створи се илузорна управа и нађоше се уредници и сарадници, који су боље пристајали за босанске полицајце и полицајне чиновнике него

ли за уреднике листа „za interesse Hrvata u B. i H.“ — Да се власи не сјете замути се у првим бројевима листа „љута“ борба против босанске управе. Знали су и Штадлер и његови инспиратори, да ће једино опозицијоналним писањем продријети у најскровитији кутић наше отаџбине. Али ти ћор-фишеци не упалише у овом случају!

Већина свијета знаде, да су многи чиновници босанске владе — по наредби с више — сарадници „H. D.“-а и да по неки пишу чланке у њему и против свога увјерења. Много свијета знаде, да се највиши кругови у влади привидно љуте на по неки чланак „H. D.“ — а овамо је тај исти чланак наручен, да се покаже слабоумном свијету, колики је антагонизам између високих личности у „високоистој“ и њиховог наученог листа. Међутим мало нас има, који знамо, докле који службеник владин сједи и ради у редакцији „H. D.“ — а кад одлази у извјесне канцеларије, да реферише, шта и како је урадио и да прими налог, шта ће писати и шта треба писати у наредном броју.

И тако, мало по мало, поче тај листић, који се без икакве кривице братског нам народа хрватског зове „Hrvatski Dnevnik“ на најгнуснији начин и најгаднијим ријечима ружити Српство као цјелину, пјенећи се од пасјалука и немоћне бјесноће, казујући у сваком броју највеће несмислице и постављајући

дијаметралне тврдње о васколиком народу српском. Тим и таковим писањем нит се може нит се је хтјело постићи шта стварно ни за саму шпекулацију Штадлерову, а камо ли за јадни народ хрватски, којем се тај худи душевни божјак намеће за гласило и клеветника његових тежња и идејала. Тим и таковим писањем хтјело се распалити Српство по Сарајеву и по околици, да прекипи гњевом, да се усталаса, да почини какве непромишљености, па да онда закукају многе кукавице црнога Маринка. Но Срби се мудри придесили, па не хтједоше рушити ни редакције ни штампарије „Н. D.“, а камо ли ударати на паметну и пристојну браћу Хрвате, а камо ли атаковати католичке цркве или друге им светиње. Један стотињак Срба достојанствено је демонстровао, измлатио два три сарадника „Н. D.“, отео им пуне из руку револвере и разишао се кућама. И тако, на велику жалост владе и њезиног компањона Штадлера, не имађаше прилике ни полиција, ни консигнована жандармерија, да покажу Србима, е су ћесарска танад тврђа од српских костију.

А кад су прољетос, за вријеме генералног штрајка, органи власти безочно наредили, да се без узрока и без потребе пуца у гомилу жена и дјеце и кад се мислило, да ће крв оних жртава бар у неколико олакшати судбину радника и донекле донијети земљи човјечанских слобода, похитао је Штадлер, да

помогне из шкрипца влади и да преко својих људи изврнтопери раднички покрет. Али кад су радници одбили сваку свезу, а камо ли јединство с католичанством, онда је језуитска политика измислила друге ћор-фишеке. Основала се хрватска радничка организација и почели се сумњичити најискренији пријатељи радника, да су претјерани националисти, да су плаћени из Србије, да су завели раднике и да их експлоатишу у своје национално-револуционарне сврхе. Тим је Штадлер помогао влади, те она без икаквог зазора мјесто казне убицама даде одликовања, неспособног префекта сарајевске полиције остави на мјесту без судске и без дисциплинарне истраге, невино рањеним не дада никакове оштете, а за ситне прекршаје за вријеме штрајка даде случајно ухваћене и од полиције облагане раднике драконски казнити. Да би сигурнија казна била, и да не би судски сенат прогласио окривљенике невиним, оборила је влада одлуку предсједништва сарајевског окружног суда и одредила је сасвим друге чланове у сенат, који ће по наредби и по вољи владиној осудити штрајкаче, без обзира на несташицу доказа; одредила је чланове у сенат, који немају савјести, да не би случајно глас судачке савјести ослободио штрајкаче! И то се зове у нас: да је суд одијељен од политике, и да је независан!

Штадлер, као велики политичар, петља се и у међународну политику. Он хоће сво-

јом снагом и ауторитетом, а преко неколико својих попова да ријеши државно-правни положај наше отаџбине. Они сазваше збор у Доцу код Травника и прочиташе пред неписменим католичким свијетом некаков меморандум, у коме тражише анексију Босне и Херцеговине Хрватској Ћесаревини. Они спремише „поклонствену“ депутацију, која је требала однијети то у Требиње, пасти тамо на кољена у прашину и закукати танко гласовито: Аман, аман, царево кољено! Ми овако живит не можемо! Добро нам је у цареву здрављу: доста има љеба бијелога, и сувише вина руменога, ништа нама душа није жељна, тек је нама једно додијало, једна земља а два господара. Молимо те као старијега, узми ово Босне камените и проклету земљу Херцегову, да су твоје докле сунца траје!

И ко би рекао, да то није наручено с Ballhausplatza, он би био жутокљун и наиван у политици! Присиљена јасном и отвореном противношћу православних и муслимана, влада је и преко воље забранила ту и сваку таку манифестацију.

А кад у овим скорим данима без икаквог правног темеља влада нареди политички сургун и ђоз-хавс (прогон и интернисање) онда Штадлер одлази намјеснику царског намјесника, поглавици и валији земље, барону Алборију, да моли за уредника и сарадника свога листа, да се не прогоне из земље. Своју

молбу мотивише Штадлер тиме, што су његови људи Хрвати (мислио је да рече Језуите), и као такови одани аустријској државној идеји и једини пионири аустријски на Балкану, док су Срби сви без разлике револуционари, противници Аустрије, и теже преко граница. Српски лист — рекао је Штадлер, сам по себи, без обзира како пише, антидинастичан је и противник аустријске државне идеје. Стога треба да влада прогони Србе, а Хрвате (т. ј. његове Хрвате) да брани и да фаворизује, ако мисли добра себи и Аустрији. — Премда је говор добро смишљен, ипак се није напио воде, јер Албори није смио од осталог народа промијенити пријашње одлуке.

Из ово неколико примјера довољно се види, како није и не може бити језуитска политика у Босни и Херцеговиини израз мисли и осјећаја босанског католичког народа, — па ипак је врло мало паметних Хрвата, који се ње отресају и који увиђају, да језуитска политика у Босни не иде у прилог њиховим националним аспирацијама.

Остали босански народ, и муслимани и православни, увидјели су већ поодавно, куда циља политика, која се закоти у Бечу, одрасте на сарајевској мусали а угоји се у језуитским манастирима, увидјели су па су још раније пречистили рачуне. Ово мало, што је овдје стало, а што су нам напакостили у задње вријеме изравнаћемо овом књигом па basta!

IV.

Завршетак.

Читава дјелатност католичког архијевреја Штадлера, колико год била разноврсна и разграната, управљена је једној мети, једноме циљу: да се створи, ма каквим начином, не бирајући срестава, толико имање мртве руке у Босни, да се његовим приходом покривају редовни издатци око издржавања католичких школа, манастира и цркава, а сувишком и субвенцијама од владе, да се шири пропаганда међу припадницима других вјера.

Та је намјера толико очевидна и прозирна, да је немогућно замислити, како то не опажа земаљска влада? И то она влада, која има очи за свашто, која све зна, све види и чује; која има органа на расположењу да пронађу најмањи пиштољчић, закопан илу спуштен у бунар, да пронађу струк дувана изникао на трулој букви, усред прашуме! — И влада зна, да ће католички клерус, кад се поткожи, кад имадне велике до-

хотке, етаблисати државу у држави, поред окупационе владе другу владу. — И ако то влада зна, ипак не предузима мјера против гомилања капитала у мртвој руци. Кад свако зна, знаће посигурно и она тешка господа на сарајевској мусали, да капитал у мртвој руци католичког клира пријети и ауторитету државном, и националној економији цијеле земље. — Влада не допушта, да се органузује римокатоличка паства као вјерска дружина, и да она управља и располаже црквено-вјерским имањем, закладама и приходима. Влада се чак одрекла и врховног надзора над имањем католичких цркава и чисто вјерских корпорација, па је сву власт предала Штадлеру. Отета су сва права народу, а остављено му је једино право, да откида од своје голе душе и да под различитим видовима даје своју муку поповима — Језуитама. Скинути су с владе права надзора и дужности опрезности. И оно народно и оно право управе државне предато је у окретне руке архијевреја Штадлера.

Осим тога влада помаже надбискупа и јавно и тајно, и званично и незванично, и директно и индиректно.

Директна је помоћ давање државног новца без питања народа, који порез плаћа; јавна је помоћ давање државног новца у врло несразмјерној висини према броју и порезној снази католичког живља; а тајна је помоћ давање и капом и шаком из оне суме „изван-

редних“ издатака. Индиректна је помоћ давање свих могућих и немогућих концесија надбискупу, без обзира на његову стручну спрему и квалификацију, без обзира на кулантност предузећа, без обзира на доказ потребног капитала, без обзира на јамчевину да се не преваре ни повјериоци, ни конзументи ни радници. — Штадлер има концесије за лист, за штампарију, за фабрику шпирита, за примање поклона чак из страних, Аустро-Угарској непријатељских држава, за точење пића у којој год хоће кући својој. Он има срећу, па добије, што год зажели у владе. Он је тражио и конфликт с владом, да се популарише, па су му и у том учинили на вољу. Због непризнавања владине наредбе и инструкције у погледу мијењања вјере кажњен је Штадлер глобом од К. 500. — Све да је и наплаћена та свота, ипак се није тиме оштетио надбискуп, јер је за то добио од *Propagation de la Foi* 40.000 франака, а од сиромашних босанских католика К. 5000. — Колико је хиљада још стигло са страна осталог свијета, гдје је још већина духова у мраку и под заштитом реверендисане господе! Ми не могосмо све цифре дознати, јер Штадлер крије своје приходе — нарочито изванредне — крије их и од своје најближе околице, од каноника и осталог клира.

Нама не би криво било, кад би Штадлер гонио пропаганду узвишеном науком своје

вјере; кад би теозофским доказивањем увјерио којег православног, да је за поглавицу вјере достојнији папа од Исуса Христа и да Бог Отац није више Бог, већ да је сву своју власт предао папи. Не би нам криво било, кад би догматичким разлагањем доказао каквом јеврејину или муслиману бесплодно зачеће у Богоматери, или му разведрио до бистрог појимања догмат о тројичанству божијем и доказао му, да се у томе ипак разумијева јединство, а не некакови компањони. Нама није жао оних пробисвијета, вуцибатина, трчилажа ни лижисахана, који се за неку црквицу полакоме и праве од себе додолу, па под старе дане пљују на вјеру својих отаца, која је барем донекле боља и људском мозгу приступачнија од оне, којом тргује архијеврej Штадлер. Криво нам је само, што тај надбискуп на недопуштен начин хвата малољетну дјецу, која немају самоопредијељења, која не знају да мисле, и кад мисле не знају шта мисле, па их приводи у крило једино спасоносне, у јединој намјери, да à conto тога извуче коју хиљаду франака или марака. Криво нам је још, што се тај исти надбискуп не задржаје при својој струци и не гледа само свога дућана, већ мијешајући своје језуитске прсте у политику, подваљује нама, својим противницима, све могуће и немогуће. Он у своме гласилу подбацује нама революционарне и анархистичке тежње, назива

нас најпогрднијим именима и денунцира нас полицији и власти, које су и онако кивне на нас, које би нас са задовољством стрпале барем у истражни затвор, да имају и најмање сумње, која би била налик на кривицу. Он подмеће нама, без икаквог стварног повода, без икакве сјенке вјероватности, а камо ли, да би имао разлог или доказе, да ми добијамо и примамо новац из Социјалистичке Интернационале и од Владе у Србији и да тај новац расипамо по земљи и народу, бунимо га, дижемо га и умјетно стварамо узрујаност и незадовољство. Међутим, ми смо вазда у маси и с њоме, ми је не водимо и не намећемо свога мишљења, наше су енунцијације и наши говори само израз мишљења и жеља масе, којој је додијала глад и голотиња. И са том гладном и голом масом ступамо и ми гладни, за то и јесу наши узвици рапави, громки и искрени, кад год викнемо: „Живила Слобода!“ или „Доље с тиранима!“ И кад се нама гладним подбацује с које било стране, да смо чији било плаћеници, да примамо паре било од Србије, или од кога му драго, криво нам је. Криво нам је на свакога, ко нам то подмеће и свакоме ћемо се љуто осветити. Сјетивши се оне њемачке пословице: „Wie der Schuft ist so denkt er“, дошли смо до закључка, да нама гладним такве инсинуације могу само они подметати, који се тове из некаквих прљавих фондова. И ми смо ћутали у први мах

и гутали смо ћутке клеветања и од крста и од некрста, и трагали смо помно, потајно и смишљено, одакле који безочник набија своје трбушине, клевећући нас, да смо туђи плаћеници и шпијуни. И нашли смо доста материјала, писмених докумената, намира, поштанских и банковних извадака и т. сл., и све ће то изићи на видик. Свакоме ће црни петак доћи!

Серију тих поштењака почесмо са поглавицом Језуита у Босни — Штадлером, и редом ћемо свакога претрести, без милосрђа, чим га потпуно и сигурно ухватимо, кад га узмогнемо подигнути, треснути и истрести из чакшира, да се више никад не подигне. Adio monsignore Stadler, — a rivederci — *остали.*